

การประชุมวิชาการระดับชาติและนานาชาติ ครั้งที่ ๔
The 4th National and International Conference, 2024

เนื่องในวาระครบรอบวันสถาปนา ๔๐ ปี วิทยาเขตเชียงใหม่
On the occasion of 40 Years Anniversary, Chiang Mai Campus

ภูมิพลังสร้างสรรค์ และพุทธนวัตกรรมในสังคมร่วมสมัย

Soft Power and Buddhist Innovations
for Contemporary Society

SBCS

วันที่ ๒๓-๒๔ สิงหาคม ๒๕๖๗
Date: 23rd – 24th August 2024

ณ มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ตำบลป่าเมี่ยง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

At Mahachulalongkornrajavidyalaya University Chiang Mai Campus

PaMiang Sub-district, Doisaket District, Chiang Mai, Thailand

สัญลักษณ์เหนือธรรมชาติ : ตำนานเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์
ในนวนิยายเรื่องนาคราช
Supernatural Symbols: The Legend of the Sacred Tale
in the Nagaraja Novel

พระครูธรรมธรรงค์คาร จิราภรณ์กานดา

พระราชต มาตรสอน, พระมหาชรันตร์ สาระกุล

Phrakhru Dhammathorn Angkhan Jirapornkanda,

PhraRachata Martson, PhramahaCharun Sarakool

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Email: rachata.kat@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสัญลักษณ์เหนือธรรมชาติ: ตำนานเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ในนวนิยายเรื่องนาคราช ของแก้วแก้ว โดยศึกษาผ่านกรอบแนวคิดทฤษฎีคติชนวิทยา ซึ่งแบ่งการศึกษาออกเป็น 4 ประเด็น ได้แก่ 1) พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์: สัญลักษณ์แห่งตำนานบนความเชื่อเหนือธรรมชาติ พบว่าเป็นการถ่ายทอดความเชื่อพิธีกรรมบูชาพญานาคที่เป็นสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์แห่งเมืองมาด้วยการผูกเรื่องเชื่อมโยงกับความเชื่อ พิธีกรรมเรื่องเล่าที่มีความเหนือธรรมชาติ 2) พญานาค: สัญลักษณ์วัตถุแห่งความศักดิ์สิทธิ์ พบว่าเป็นการนำเสนอความเชื่อเรื่องพญานาคที่เป็นสัญลักษณ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์ของเมืองมา โดยมีเรื่องเล่าและตำนานเกี่ยวกับพญานาคที่มีมาตั้งแต่โบราณ 3) พญานาค: สัญลักษณ์ตำนานสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ พบว่านำเสนอความเชื่อเรื่องพญานาคโดยยึดโยงโลกทัศน์เดิมกับความมหัศจรรย์ของพิธีกรรมทางศาสนา เป็นสัญลักษณ์ของจิตวิญญาณในพื้นที่ทางวัฒนธรรม ตามความเชื่อของกลุ่มคนที่ให้ความเคารพกราบไหว้บูชาเพื่อความเป็นสิริมงคล 4) ตำนานเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์: การล่มสลายของเมืองมา พบว่ามีสาเหตุการล่มสลายเนื่องจากเจ้าฟ้าเมืองมาในสมัยก่อนต้องการจะลบล้างความเชื่อเกี่ยวกับพญานาค โดยไม่มีการบวงสรวงบูชาพญานาคเช่นในอดีตท้ายที่สุดแล้วเมืองมาก็ล่มสลายลงตามคำสาปของพญานาค

คำสำคัญ: สัญลักษณ์เหนือธรรมชาติ, ตำนาน, เรื่องเล่า, นวนิยาย, นาคราช

Abstract

This article aims to study the supernatural symbols and sacred legends in the novel *Nakarat* by Kaew Kao through the lens of folklore theory. The study is divided into four key areas: 1) Sacred Rituals: Symbolism of Legends Based on Supernatural Beliefs - This area explores the transmission of beliefs through rituals worshipping the Naga, symbolizing the sacredness of the mythical city. The narrative is intricately linked to supernatural beliefs, rituals, and legends. 2) The Naga: Symbol of Sacred Objects - This part examines the belief in the Naga as a symbol of the sacredness of the mythical city, which is supported by ancient legends and stories about the Naga. 3) The Naga: Symbol of Sacred Animal Legends - This section discusses how the belief in the Naga is rooted in traditional worldviews and religious rituals, serving as a symbol of spirituality within cultural spaces according to the beliefs of those who revere the Naga for good fortune. 4) Sacred Legends: The Fall of the Mythical City - The final area investigates the causes of the mythical city's collapse, attributed to the ancient ruler's attempt to eradicate the belief in the Naga by abandoning traditional worship rituals. Ultimately, the city fell, fulfilling the Naga's curse.

Keywords: supernatural symbols, legends, narratives, novel, *Nakarat*

บทนำ

การวิเคราะห์ข้อมูลทางคติชนจำเป็นต้องมี “ทฤษฎี” ระเบียบวิธีแนวทางการวิเคราะห์หรือทฤษฎี จึงมีประโยชน์ในการวิเคราะห์ทางคติชนวิทยา ทฤษฎีช่วยให้เข้าใจตัวข้อมูลคติชน (lore) หรือช่วยให้เข้าใจคน/มนุษย์/กลุ่มชน (folk) มากขึ้นได้ ตัวข้อมูลคติชนและมนุษย์เรามีความซับซ้อนลึกซึ้ง ยากแก่การเข้าใจถึงขนาดต้องมีการตั้งข้อสังเกตเชิงทฤษฎีเพื่อการวิเคราะห์และตีความ ข้อสังเกตต่าง ๆ อันนำไปสู่ทฤษฎีทางคติชนวิทยาจะช่วยให้เราเข้าใจธรรมชาติของข้อมูลประเภทคติชนธรรมชาติ ๆ ของมนุษย์ ทั้งตัวเราเอง มนุษย์ในกลุ่มชนต่าง ๆ และมนุษย์อันเป็นสากลทฤษฎีทางคติชนวิทยาในการวิเคราะห์ข้อมูลทางคติชนไม่ว่าจะเป็นนิทาน ตำนาน ความเชื่อ พิธีกรรม ฯลฯ จำเป็นต้องใช้แนวคิดในการตีความให้เห็นความหมาย

ความสำคัญ และบทบาทในสังคมวัฒนธรรม ตำนานเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์มักเกี่ยวกับปรากฏการณ์เหนือธรรมชาติหรือเหตุการณ์ในสังคมดั้งเดิมที่มนุษย์มีความสัมพันธ์ ส่วนตัวละครในเรื่องมักเป็นผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ สังคมจึงสะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์และทัศนคติของมนุษย์ในสังคมนั้น ๆ (ศิริพร ณ ถลาง: 2557)

การศึกษาข้อมูลทางคติชนวิทยาในเชิงนิทานไทย ตำนาน ความเชื่อ พิธีกรรมในวรรณกรรมร่วมสมัย อาทิ สารคดี เรื่องสั้น นวนิยาย จำเป็นที่ต้องอาศัยทฤษฎีเกี่ยวกับตำนานศักดิ์สิทธิ์ เรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ ความเชื่อเหนือธรรมชาติ ฯลฯ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการวิเคราะห์ตีความ โดยเฉพาะวรรณกรรมร่วมสมัยอย่าง นวนิยายแนวเหนือธรรมชาติของไทย ซึ่งเป็นกลวิธีทางวรรณศิลป์ที่เป็นพลังขับเคลื่อนโลก ทั้งความฝัน ตำนานปกรณัม อารมณ์ แรงปรารถนา และประวัติศาสตร์ การประพันธ์แนวเหนือธรรมชาตินี้เป็นการผสมผสานลักษณะความเป็นพื้นถิ่นผูกโยงกับความมหัศจรรย์ในพื้นที่นั้น ๆ และเป็นจินตนาการลึกลับจากสังคมโบราณมาเป็นโครงเรื่อง ที่ผู้เขียนสอดแทรกความจริงของชุมชนและมีจุดมุ่งหมายให้เกิดความเพลิดเพลิน (กิตติยา คุณารักษ์, 2564: 3) แม้ว่านวนิยายจะเป็นเรื่องสมมุติที่แต่งตามจินตนาการของผู้เขียน บุคคลและพฤติกรรมไม่ได้เกิดขึ้นจริง แต่ตัวละครก็เป็นที่ยอมรับว่ามาจากแบบฉบับบุคคลมีชีวิตจริง พฤติกรรมตัวละครสอดคล้องกับลักษณะที่ปรากฏจริงในสถานที่และยุคสมัยนั้น ๆ ฉากหรือพื้นที่ (setting หรือ space) เป็นส่วนประกอบสำคัญสนับสนุนการดำเนินเรื่องให้ผู้อ่านวาดมโนภาพที่เป็นพลังให้เกิดพฤติกรรมตามโครงเรื่อง (จิตรลดา สุวัตติกุล, 2526: 22-23) ตำนานเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์เกี่ยวกับพญานาคไม่เคยเสื่อมคลายไปจากสังคมคนไทย ด้วยอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์สิ่งเหลือเชื่อเกินกว่าวิทยาศาสตร์จะอธิบายได้ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์หลายแห่งที่ลึกลับถูกค้นพบมากมาย เช่น ถ้ำนาคา สถานที่ภายในมีโครงสร้างทางธรรมชาติ ความเชื่อเรื่องตำนานพญานาคของถ้ำนาคา เป็นกระแสนิยมซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่าถ้ำนาคาหรือถ้ำพญานาค คือพญานาคหรืออู้งายักษ์ที่ต้องคำสาปให้กลายเป็นหิน ด้วยสาเหตุบริวารของพญานาคผู้ครองเมืองบาดาลกระทำผิดศีลและข้อห้าม โดยไปมีสัมพันธ์กับมนุษย์และเมืองบาดาลที่พญานาคและบริวารอาศัยอยู่คือบริเวณบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬปัจจุบัน สิ่งที่เกิดขึ้นทางธรรมชาติอันอัศจรรย์ลึกลับตามความเชื่อของกลุ่มคนที่ให้ความเคารพและนับถือในองค์พญานาคราช ต่างกราบไหว้บูชาเพื่อความเป็นสิริมงคล ดังที่อาทิตย์ แวงโส (2564: 106) กล่าวว่า “ถ้ำนาคาเป็นชื่อเรียกแหล่งหินซึ่งตั้งอยู่ในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติภูสิงห์ของอำเภอบึงโขงหลงปัจจุบัน ซึ่งมีเรื่องเล่าหรือตำนานที่ถูกเล่าขานกันมาเกี่ยวกับพญานาคที่เชื่อว่าโดนสาปให้กลายเป็นหินอยู่ในบริเวณถ้ำแห่งนี้ ดังที่ได้ยินมาจากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ที่เล่าให้ฟังมาว่า บริเวณแถบนี้แต่ก่อนเชื่อว่าเป็นที่ตั้งเมืองที่มีพระยาเจ้าผู้ปกครองนครนามว่า “ปู่

อ้อลือราชา” แต่ด้วยพระราชโอรสนามว่า “เจ้าชายฟ้าสูง” ได้เกิดไปหลงรักและอยู่กินร่วมกัน กับธิดาของพญานาคนามว่า “นาครินทรานี” จึงเป็นเหตุทำให้บ้านเมืองเกิดล่มสลายไป และ ด้วยเป็นสิ่งที่วิปริตผิดธรรมชาติ ปู่อ้อลือราชาจึงได้ถูกพญานาคจับตัวและสาปให้กลายเป็น นาคเฝ้าอยู่ในบึงน้ำที่เรียกว่าบึงโขงหลงในปัจจุบัน ส่วนข้าทาสบริวารก็ถูกสาปให้กลายเป็นหิน อยู่บนภูถ้ำกึ่งซึ่งเชื่อกันว่าปู่อ้อลือราชาและบริวารจะฟื้นคำสาปได้ก็จะต้องมีบ้านเมืองเกิดขึ้น ใหม่ในดินแดนแห่งนี้” คติความเชื่อดั้งเดิมเป็นความสัมพันธ์กับตำนานเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ ที่เป็น พื้นทีหรืออาณาบริเวณเกี่ยวกับประวัติ ตำนานทางศาสนา เป็นปริมณฑลที่ประวัติศาสตร์ชุมชน ให้ความหมายผูกโยงกับเรื่องราว เหตุการณ์สถานที่ รูปเคารพ บุคคล และสิ่งเหนือธรรมชาติ ในอดีตและปัจจุบัน เป็นได้ทั้งสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สถานที่ที่มนุษย์สร้างขึ้น หรือ ศาสนสถาน que คนในสังคมให้ความสำคัญและยกย่องให้ศักดิ์สิทธิ์ นำไปสู่ประเพณี พิธีกรรม และกิจกรรมทางสังคม ซึ่งเป็นการสร้างอัตลักษณ์และความหมายให้กับชุมชน ตำนานเรื่อง เล่าศักดิ์สิทธิ์อยู่คู่สังคมไทยมาช้านาน จึงมีวรรณกรรมที่นำเสนอเรื่องความลึกลับศักดิ์สิทธิ์ เหนือธรรมชาติอยู่มากพอสมควร ทั้งนิทานชาดก ประวัติศาสตร์ และนวนิยายเหนือจริง เช่น เรื่องมณีสวาทของจินตวิโร วิวัธน์ เรื่องปักษานาคาของรอมแพง เรื่องนาคีของตรี อภิรุณ เหล่า นี้เป็นตำนานความเชื่อโบราณผูกเป็นเรื่องราว ความนิยมนี้ส่งผลให้มีผู้เขียนนำเสนอเรื่องราว ศักดิ์สิทธิ์ในแง่มุมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง (กิตติยา คุณารักษ์, 2564: 2-3)

“นาคราช” เป็นจินตนิยายที่ผสมผสานเรื่องราวเหนือธรรมชาติเข้ากับชีวิตจริงได้ อย่างกลมกลืนและแนบเนียนสอดแทรกหลักคิดและความเชื่อในเรื่องของชาติภพการเวียน ว่ายตายเกิดและกฎแห่งกรรมไว้อย่างลึกซึ้ง สอดคล้องหลักคำสอนทางพุทธศาสนา ในโลกของ ความ เป็นจริงโดยสื่อผ่านตำนานนวนิยาย

จากเหตุผลดังกล่าว จึงเกิดความสนใจในการศึกษานวนิยายแนวเหนือธรรมชาติ เรื่อง “นาคราช” ประพันธ์โดย แก้วแก้ว หรือ รองศาสตราจารย์ ดร.คุณหญิงจินดา ดิถียนต์ นัก ประพันธ์นวนิยายชาวไทย โดยเนื้อเรื่องในนวนิยายเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับตำนานของพญานาค และกล่าวถึงความรุ่งเรืองในอดีต ความรักความหวัง และคำมั่นสัญญาระหว่าง ‘นาคราช’ ผู้ทรง อิทธิฤทธิ์กับ ‘มนุษย์’ ผู้ซึ่งยังวนเวียนอยู่ในห้วงกิเลสเมื่อเจ้าฟ้าเมืองมายไม่รักษาคำสัญญาที่มี ต่อ นาคราช การล่มสลายของเมืองมายจึงบังเกิดขึ้น และมีผลต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ‘แพง เมือง’ เจ้านางน้อยแห่งเมืองมายจึงยอมชดใช้ความผิดแทนบรรพบุรุษด้วยตัวเอง โดย การศึกษาได้กล่าวถึงรายละเอียดในแต่ละประเด็น พร้อมยกตัวอย่างเนื้อหาในนวนิยายขึ้นมา ประกอบการอธิบาย ดังนี้

พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์: สัญลักษณ์แห่งตำนานบนความเชื่อเหนือธรรมชาติ

ตำนานกับการอธิบายกำเนิดและอัตลักษณ์ของกลุ่มชนและสถานภาพของคนในสังคม ศิราพร ณ ถลาง (2557: 366-367) กล่าวว่า สังคมดั้งเดิมหรือสังคมประเพณีทั่วโลกมักมีเรื่องเล่าในรูปแบบของตำนานปรัมปราที่สมาชิกในสังคมนั้น ๆ ใช้อธิบายว่าตนเป็นใคร มีกำเนิดอย่างไร สังคมดั้งเดิมจึงมีความเชื่อเรื่องมีสัตว์เป็นบรรพบุรุษ (Totemism) และมีการจัดระเบียบสังคมในรูปของสายตระกูล (clan) ที่สมาชิกในตระกูลเชื่อว่าสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษร่วมกัน ส่วนตำนานกับการอธิบายพิธีกรรม (Myth and Ritual) เช่น ลักษณะของตำนานปรัมปราเป็นเรื่องเล่าที่มีตัวละครเป็นผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ เช่น พระเจ้า เทพเจ้า ผีฟ้า ผีบรรพบุรุษ รวมไปถึงสัตว์ศักดิ์สิทธิ์หลากหลายประเภท เช่น สิงห์ มังกร ครุฑ พญานาค ฯลฯ จึงมักมีความสัมพันธ์กับระบบความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา และพิธีกรรมในสังคมนั้น ๆ เหล่านี้คือพิธีกรรมที่เป็นกลไกทางวัฒนธรรมในการ “รวมพลัง” ของสมาชิกในสังคม โดยเฉพาะในสังคมดั้งเดิมหรือสังคมประเพณี ตำนานที่ใช้ในการอธิบายที่มาของพิธีกรรมซึ่งมักเกี่ยวข้องกับผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติจึงเป็นส่วนหนึ่งของกลไกทางวัฒนธรรมที่ใช้ในการสร้างขวัญ กำลังใจ และเอกภาพให้สังคม (ศิราพร ณ ถลาง, 2557: 378) ดังนั้น ตำนานจึงมีความสำคัญอยู่ คือเป็นเรื่องเล่าที่ใช้อธิบายที่มาในการประกอบพิธีกรรม ตำนานมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับพิธีกรรม ศิลธรรมและโครงสร้างของสังคม ในนวนิยายเรื่อง “นาคราช” แก้วแก้วอธิบายลักษณะเหนือธรรมชาติด้วยการถ่ายทอดความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรม การบูชาพญานาคให้เกิดสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์ โดยการผูกเรื่องจากสถานที่โยงกับความเชื่อ พิธีกรรม เรื่องเล่าที่มีความมหัศจรรย์เป็นส่วนประกอบ พยุ่งพร ศรีจันทวงศ์ และคณะ (2562: 3) กล่าวว่า สิ่งเหนือธรรมชาติที่เป็นแม่น้ำหรือภูเขา เป็นที่สถิตของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นผู้คอยปกป้องผืนป่าซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญของชุมชน ก่อให้เกิดสำนึกร่วมของการอยู่ร่วมกันของผู้คนผ่านสัญลักษณ์ ตำนาน พิธีกรรม และเรื่องเล่าภายในพื้นที่วัฒนธรรมเดียวกัน ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติก่อให้เกิดวัฒนธรรมประเพณี พิธีกรรม ตำนาน และเรื่องเล่าที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในภูมิวัฒนธรรมดังกล่าว ในนวนิยายเรื่อง นาคราช แก้วแก้วได้บรรยายถึงบรรยากาศของพื้นที่ความเชื่อเรื่องพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ว่า

“แต่โบราณมา แคว้นของเรานับถือพญานาค...นับถือทั้งจากตำนานและจากความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่ครอบงำชาวเมืองมายอยู่ พญานาคนั้นถือกันว่าเป็นกึ่งเทพ...เคยครอบครองดินแดนแถบนั้นมาตั้งแต่โบราณกาลก่อนสมัยพุทธกาลหลายพันปี และเมื่อผู้คนอพยพกันมาจากทางเหนือเข้ามาอยู่ในดินแดนนี้กันมากเข้า บรรดานาคก็พากันถอยร่นไปอยู่ลึกเข้าไปในภูเขาเพื่อจะได้พ้นการรบกวน แต่ว่าก็ยังมีการติดต่อกันอยู่เสมอกับมนุษย์บางคน โดยเฉพาะ

เมื่อมีการทำพิธีบวงสรวงบูชา”

“พิธีนี้กระทำสืบต่อกันมาหลายร้อยปี...หรืออาจจะนับพันปีก็ได้ ยากี่ไม่รู้เหมือนกันว่าประวัติศาสตร์ของมายมีมาแต่ครั้งไหน แคว้นพีแคว้นนองของเราเชื่อเรื่องนี้กันบ้าง แต่ไม่มากมายนเท่ากับพวกเรา เราเชื่อกันว่าหุบเขาที่เป็นที่ตั้งของแคว้นมาย ครั้งหนึ่งคืออาณาจักรของพญานาค” (แก้วแก้ว, 2556 : 116)

จากตัวอย่างข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า แคว้นมายหรือเมืองมายมีการนับถือพญานาค คือนับถือจากตำนานที่ถ่ายทอดมาจากรุ่นสู่รุ่น และนับถือจากความเชื่อทางด้านไสยศาสตร์ที่ชาวบ้านถูกครอบงำอยู่ โดยยึดมั่นในความศักดิ์สิทธิ์ของพญานาคว่าเป็นกึ่งเทพหรือเป็นผู้ที่คอยปกป้องคุ้มครองชาวเมืองมายให้อยู่เย็นเป็นสุขสอดคล้องกับกิตติยา คุณารักษ์ (2564: 202) ที่กล่าวว่า ตำนานเรื่องเล่าของนางพญานาคีหรือเจ้าแม่นาคี ของชาวบ้านดอนไม้ป่าในนวนิยายเรื่องนาคี ซึ่งมีความเชื่อว่านาคีหรืองูใหญ่ คือสัญลักษณ์ที่สื่อถึง “พญานาค” เป็นตำนานที่แพร่หลายและเป็นที่ยึดถือของผู้คนเป็นเวลานาน โดยเฉพาะในพื้นที่สองฝั่งแม่น้ำโขง โดยตำนานเล่าขานว่า “พญาศรีสุทโธนาคราช” เป็นนาคผู้ให้กำเนิดแม่น้ำโขง ซึ่งปรากฏในตำนานและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและพุทธศาสนา ความศรัทธาในเรื่องตำนานพญานาคจึงมีความสำคัญและมีความหมายทั้งทางสังคมและจิตวิญญาณต่อผู้คนในพื้นที่พญานาคจึงถือว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้คนต่างนับถือบูชากราบไหว้

พญานาค : สัญลักษณ์วัตถุแห่งความศักดิ์สิทธิ์

การใช้สัญลักษณ์ (Symbol) เป็นสิ่งที่ประกอบกันทั้งด้านอารมณ์ ความรู้สึกภายในตัวเราและกระบวนการของโลกภายนอกที่เราเกี่ยวพัน เพราะมนุษย์เลือกใช้ความหมายหรือเปลี่ยนแปลงความหมายที่เกี่ยวกับตนเอง ทั้งในกระบวนการที่สัมพันธ์กับโลกและในส่วนของตัวตนที่ซ้อนทับกันอยู่ ดังนั้นจึงมีการจัดแบ่งประเภทของสัญลักษณ์เป็น 2 ระดับ ส่วนที่เป็นระดับบุคคล (personal) และระดับทางสังคม (social) เช่น การที่สังคมกำหนดบทบาทหน้าที่และตำแหน่งทางสังคมให้กับเรา (อภิญา เพ็ญฟูสกุล, 2543)

เรื่องเล่าที่กล่าวถึงสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อกันว่ามีความสามารถพิเศษกว่าสัตว์ธรรมดา อาจเป็นบริวารของเทพเจ้า เจ้าพ่อเจ้าแม่ต่าง ๆ หรือพระพุทธรูปสำคัญ นอกจากนั้นเรื่องเล่าสัตว์ศักดิ์สิทธิ์อาจเล่าแทรกอยู่ในเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์อื่น ๆ อย่างวัฒนธรรมการนับถือผานาค เรื่องเล่าที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับสถานที่ต่าง ๆ มักได้รับการบอกเล่าจากผู้คนในพื้นที่จากรุ่นสู่รุ่น เรื่องเล่าเกี่ยวกับสถานที่ศักดิ์สิทธิ์มีความเกี่ยวข้องกับเรื่องเล่าประจำถิ่นเกี่ยวกับศาสนสถานและศาสนวัตถุเป็นสิ่งที่เคารพบูชา เนื่องจากเป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา โดยเป็นสิ่งเชื่อกันว่าศักดิ์สิทธิ์ (ชานนท์ ไชยทองดี: 2558) ส่วนวัฒนธรรมเรื่องนาค พิเศษฐ์ สายพันธ์

(2539) ได้อธิบายว่า สัญลักษณ์นาคเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันมั่งคั่งที่ปรากฏในเกือบทุกแง่มุมของชีวิตชาวลุ่มน้ำโขง และสามารถจัดนาคออกได้ 5 ประเภทความหมาย ดังนี้ 1) นาคผู้เป็นสัญลักษณ์ของน้ำ 2) นาคในฐานะเจ้าที่เจ้าทาง 3) นาคผู้ให้กำเนิดและผู้ทำลายเมือง 4) นาคในฐานะผีบรรพบุรุษตามระบบการสืบสายตระกูลทางแม่ 5) นาคผู้สะสมธรรมเพื่อบรรลุปุทธิภาวะ ในนวนิยายเรื่องนาคราช แก้วแก้วได้บรรยายถึงสัญลักษณ์วัตถุความศักดิ์สิทธิ์ของพญานาคว่า

ภาพนั้นเป็นภาพทิวทัศน์เมื่อมองลงมาจากที่สูงแลเห็นทิวเขาล้อมอยู่ทุกด้านใจกลาง คือทะเลสาบที่สะท้อนเงาวาววับเหมือนวาทแผ่นกระจกสะท้อนแสงรายล้อมด้วยหมู่บ้านกระจัดกระจายอยู่ห่าง ๆ กัน ส่วนทางขวาของภาพอันเป็นที่นิยมมองลงมานั้นจะเห็นชายหลังคาศาลายื่นออกมาให้เห็นเพียงรำไร ประกอบด้วยลายพญานาคเลื้อยทอดตัวลงมาจากหลังคาชูหัวเด่นเป็นสง่าเหมือนจะมองทิวทัศน์นั้นอยู่เช่นกัน ผู้วาดได้ให้สีสันที่สดใสไม่ว่าจะเป็นฟ้าสีน้ำเงินอ่อนคลุมด้วยละอองเมฆขาวบาง หรือภูเขาเขียวครึ้มและที่เด่นที่สุดคือภาพพญานาคที่แต่มสีเขียวเข้มเลื้อมพรายคล้ายประดับด้วยเกล็ดมรกต เจ้าของบ้านมองท่าทางตกตะลึงของหญิงสาวแล้วพูดยิ้ม ๆ ว่า “นั่นแหละ...เมืองมาย ผมวาดภาพนี้ตอนนี้อยู่ที่อุทยานด้านหลังหอหลวงเห็นชอบนั้นไหม ไม่ใช่วัดหรอกแต่ว่าเป็นศาลาศิลปะคล้ายพม่ามากกว่าไทย แต่ผมว่าสวยงามกว่าพม่าเสียอีกโดยเฉพาะตัวนาคทำได้ละเอียดประณีต ทรวดทรงสวยไม่มีที่ติทีเดียว มองดูราวกับมีชีวิตชีวาจริงๆนั่นแหละ” (แก้วแก้ว, 2556 : 93)

จากตัวอย่าง สะท้อนให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องพญานาคยังคงมีความสำคัญและตามติดในทุกการดำรงชีวิตของผู้คนในเมืองมาย ตัวละครในเรื่องล้วนให้ความเคารพเชื่อถือ สอดคล้องกับศักดิ์ศรี แยมันดดา (2522) ที่กล่าวถึงความหมายของพญานาคในแง่ศิลปกรรมว่า ตัวของนาคที่ต่อจากข้อฟ้าทอดระหวายลงมากระหนาบสองด้านของหน้าบันเรียกกันว่าลำยอง บนลำยองมีครีบบเป็นจัก ๆ เรียกกันว่า ไบระกา สุดปลายลำยองแต่ละช่วงที่อยู่ต่ำลงมาเป็นหัวนาค แต่เรียกกันว่าหางหงส์ นอกจากนี้ส่วนที่เป็นประดุกแขนยันระหว่างชายคากับผนังหรือเสารายรอบพระอุโบสถพระวิหารและพระที่นั่ง ซึ่งเรียกกันว่าทวยนั้นมักทำเป็นรูปนาคตัวเล็ก ๆ โค้งสลายระหวายสมชื่ออีกด้วย ภาพดังกล่าวนี้เป็นศิลปกรรมอันงามตระการตาที่จะหาดูได้ทั่วไปในเมืองไทย นอกจากนาคจะเป็นส่วนประดับสำคัญของเครื่องบนแล้ว ส่วนล่างคือบันไดก็มักทำราวบันไดก็มักทำราวบันไดเป็นตัวนาคกระหนาบสองข้างแล้วชูศีรษะเหนือขึ้นบันไดสุด ส่วนใหญ่มักทำเป็นนาคเจ็ดเศียรแผ่พังพานรูปพัด

นอกจากนี้ในนวนิยายเรื่องนาคราช ยังกล่าวถึงนาคที่เป็นสัญลักษณ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์ มีเรื่องเล่า ตำนานเกี่ยวกับพญานาคว่ามีมาตั้งแต่สมัยโบราณ เจ้าฟ้าเมืองมายเมื่อ

ตั้งแต่วันนี้ขึ้นได้สาบานว่าราชวงศ์ของเมืองมายจะไม่ลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีมาแต่ดั้งเดิม ซึ่งตามตำนานโบราณคือแต่เดิมหุบเขาที่ตั้งเมืองมายนี้เป็นปากทางเข้าออกของเมืองบาดาล โดยแก้วแก้วได้บรรยายถึงสัญลักษณ์วัตถุศักดิ์สิทธิ์ของพญานาคผ่านผู้เล่าเรื่องตัวละครชื่อ “ตาเส็น” ความว่า

“เพราะเหตุนี้แหละนาคราชจึงประหารรูปจำลองให้เจ้าฟ้าเมืองมายไว้บูชา เป็นพยานถึงคำมั่นที่เคยให้ไว้พญานาคเกล็ดประดับมรกตทั้งตัว...มูลค่าไม่อาจประมาณได้(แก้วแก้ว, 2556 : 348)

“เราพูดกันมาหลายครั้งแล้ว แต่ถ้าเธอยังไม่เข้าใจก็ต้องตอบซ้ำอีก เจ้าทรัพย์ฟ้าเมืองมายและเชื้อสายได้มีความสุขสมบูรณ์จากการคุ้มครองของนาคราช ทรัพย์สมบัติในท้องพระคลังส่วนใหญ่เป็นผลมาจากแร่มรกตและพลอยเขียวในพื้นที่นั้น แล้วแร่ธาตุเหล่านั้นได้มาจากไหน เธอนึกว่าจู้ ๆ ก็จะถูกได้อย่างนั้นหรือ แล้วสมบัติเหล่านั้นล่ะแม้เมื่อกระจัดกระจายเสียหายจากสงครามก็ยังมีเหลืออยู่มากพอที่พวกลูกหลานจะพาเข้ามาในประเทศไทย แล้วตั้งตัวเป็นเศรษฐีกันได้จนกระทั่งทุกวันนี้ ขนาดที่เจ้าฟ้าเมืองมายลอบขायไปเสียมาก เพื่อซื้ออาวุธไว้ทำสงคราม...ก็ยังมีเหลือมากพอที่จะอยู่กันได้เช่นนี้ (แก้วแก้ว, 2556: 420-421)

จากตัวอย่างสะท้อนให้เห็นว่าสัญลักษณ์ความศักดิ์สิทธิ์ของตำนานนาคราชนั้นมีความสำคัญยิ่งต่อลูกหลานราชวงศ์เมืองมาย ดังที่ตัวละครตาเส็นอธิบายตำนานความเชื่อในวัตถุแห่งความศักดิ์สิทธิ์นี้ โดยเสนอให้เห็นว่าราชวงศ์เมืองมายกอบโกยความสมบูรณ์พูนสุขอันเป็นผลจากคำสาบานในกาลก่อน ชาวเมืองมายอยู่ร่มเย็นเป็นสุขมาหลายร้อยปี พื้นดินมีแต่แร่ธาตุและความอุดมสมบูรณ์ไม่ขาดแคลน โดยเฉพาะตระกูลเจ้านายแล้วแทบจะไม่ว่าความอดอยากยากแค้นคืออะไร เมื่อยังครอบครองสิ่งเหล่านี้อยู่ลูกหลานเชื้อสายของเมืองมายก็จะหลบหลีกภาระที่มาพร้อมกับความมั่งคั่งเหล่านี้ไม่ได้ นอกจากนี้เจ้าชายลำฟ้าแห่งเมืองมายยังได้อธิบายต่อว่า “แล้วถ้าหากว่าเราหมดเชื้อสายไป”

“อาถรรพณ์นั้นก็ย่อมสูญไปด้วย พี่ขอบอกอะไรอย่างหนึ่งนะแพงเมือง” นัยน์ตามองหล่อนอย่างเอาจริงเอาจัง “คำสาบานเมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมผูกพันทั้งสองฝ่ายไม่ว่าพี่เป็นฝ่ายกลั่นแกล้งหรือจงใจทำความเดือดร้อน...ชะตากรรมของเจ้าฟ้าเมืองมายทุกคนย่อมเป็นไปตามคำสาบานที่บรรพบุรุษให้ไว้ ถ้าหากว่าจะให้หมดสิ้นกันลงไปเด็ดขาดก็ต้องหมายความว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งสูญหายตายจากไป ถึงเวลานี้ เธอบอกว่าหาญฟ้าไม่รับตำแหน่งเจ้าฟ้าเมืองมาย แต่จะปลอดภัยโดยสิ้นเชิงก็ต่อเมื่อเขาไม่รับทรัพย์สินใด ๆ ของบรรพบุรุษของเขาด้วย” (แก้วแก้ว, 2556: 421)

ความหมายทางสัญลักษณ์วัตถุแห่งความศักดิ์สิทธิ์ของพญานาค หากศึกษาทางสัญลักษณ์ของพญานาคที่ปรากฏในความหมายอื่น ๆ ต่อการถอดรหัสออกมามากมายส่วนใหญ่นัยความหมายของพญานาคแฝงอยู่ในรูปความเชื่อเป็นคติชนชาวบ้าน ซึ่งมีลักษณะความหมายเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) นาคเป็นสัญลักษณ์ของกลุ่มชนดั้งเดิม 2) นาคเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าแห่งดินและน้ำ 3) นาคเป็นลัทธิทางศาสนา สอดคล้องกับการศึกษาของจิตกร เอ็มพันธ์ (2545 : 99) ที่กล่าวว่า การถอดรหัสความหมายของพญานาค เช่น นาคในตำนานอุรังคธาตุ นาคในตำนานสุวรรณโคมคำ เป็นสัญลักษณ์กลุ่มชนดั้งเดิม และเป็นสัญลักษณ์เจ้าแห่งดินและน้ำ คติชนความเชื่อเรื่องนาคจึงมีความหมายแฝงเร้นอันเป็นระบบสัญลักษณ์ที่ผู้ศึกษาได้จำแนกประเภทสัญลักษณ์ของนาคตามแนวทางมานุษยวิทยา ในชั่วอุดมคติแสดงผ่านทางพิธีกรรมและความเชื่อ เป็นผลการกระทำของมนุษย์ที่มีต่อระบบความเชื่อจากปริมปราคติ ผลผลิตเหล่านี้เป็นเครื่องยืนยันความหมายของพญานาคที่เป็นสื่อหรือสัญญาณที่เรารับรู้และเข้าใจโดยตรง แต่สื่อหรือสัญญาณบางอย่างยังแสดงความจริงที่เรายังไม่รู้จำเป็นต้องอาศัยสัญลักษณ์(พญานาค) มาอธิบายต่อความหมายการกระทำบนความเชื่อเรื่องนาค ระบบสังคมวัฒนธรรมจะช่วยให้มากในการแบ่งแยกสื่อหรือสัญลักษณ์ เพราะทั้งคู่ต่างก็ถูกกำหนดโดยสังคมวัฒนธรรม

พญานาค : สัญลักษณ์ตำนานสัตว์ศักดิ์สิทธิ์

นาคหรือพญานาคในระบบความเชื่อที่มีมาแต่เดิมของผู้คนโดยเฉพาะในภูมิภาคเอเชียใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนได้รับอิทธิพลความเชื่อทางพุทธศาสนาที่เข้ามาภายหลังเป็นสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถดลบันดาลสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นคุณและโทษให้เกิดขึ้นแก่ผู้คนและชุมชนบ้านเมืองได้ (อาทิตย์ แวงโส, 2564: 132) ในส่วนของโลกทัศน์ความเชื่อที่มีต่อเรื่องนาคของชาวอีสานนั้น เชื่อว่าที่ชาวอีสานเรียกว่านาคหรือเงือก ชาวอีสานมีความเชื่อเรื่องนาคอยู่มากโดยเฉพาะผู้คนที่อาศัยอยู่ใกล้ลำน้ำไม่ว่าจะเป็นโขง ชี มูล หรือลำน้ำอื่น ๆ โดยเชื่อว่านาคเป็นผู้อยู่ใต้บาดาลและเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถแปลงกายเป็นอะไรก็ได้ นาคเป็นทั้งผู้สร้างและผู้ทำลายที่มีอิทธิฤทธิ์มาก ซึ่งเมื่อพิจารณาจากเนื้อหาของเรื่องเล่าข้างต้น จะเห็นได้ว่าในวิถีวัฒนธรรมความเชื่อของชาวบ้านในชุมชนริมโขงนี้ต่างเชื่อว่าพญานาคเป็นผู้คอยปกป้องรักษาดูแลอยู่ การกระทำสิ่งใดในแหล่งน้ำโดยเฉพาะอย่างยิ่งในลำโขงต้องมีการบอกกล่าวต่อพญานาค เพื่อให้ช่วยปกป้องรักษาคุ้มครอง ตลอดจนดลบันดาลสิ่งที่ดีต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นแก่ชุมชนและผู้คนที่อยู่อาศัย (อภิศักดิ์ โสมอินทร์, 2537: 135)

นวนิยายเรื่องนาคราช มีสัญลักษณ์ตำนานสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ จะเห็นว่าพญานาคที่ปรากฏในวรรณกรรมหรือวรรณคดีไทยต่างเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของไทยอย่างมาก มีปรากฏ

ทั้งในวรรณคดี ศิลปกรรม ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณี คติความเชื่อ ส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลจากอินเดียทั้งโดยตรงและทางอ้อม วรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งของงานศิลปกรรมในทางวรรณคดีและวรรณกรรมไทยหลายเรื่องที่มีเรื่องเกี่ยวกับนาค บางเรื่องก็เป็นเรื่องราวของนาคโดยตรง บางเรื่องกล่าวถึงนาคในลักษณะต่าง ดังที่แก้วแก้วอธิบายว่า

“คงขึ้นอยู่กับคติความละมั่งว่าจะตีความยังไง ลูกก็ไม่รู้ซื่อนี้...รู้แต่ว่าโบราณเชื่อว่าพญานาคเป็นเจ้าแห่งน้ำ ไม่ว่าจะทะเล มหาสมุทร หรือน้ำตามวังตามหนอง หรือแม้แต่ฟ้าฝน ก็อย่างเรื่องนาคให้น้ำตามปฏิทินโบราณ” (แก้วแก้ว, 2556 : 222) “เรื่องงูนี้มันเป็นความเชื่อเก่าแก่สืบกันมาหลายร้อยหลายพันปีแล้วมากกว่า” “ได้ซี” ม.ร.ว. รัชสีตบออย่างใจเย็น “เราใช้หลักอันเดียวกันนี้แหละ สมมุตินะทรงครถ้าหากว่าชาวเมืองมายมีความเชื่อถือเรื่องนาคราชอย่างแรงกล้ามาก ความเชื่อนี้แหละทำให้เกิดการอ่อนน้อมยอมรับอำนาจของสิ่งเหนือธรรมชาติสิ่งนั้น เรารู้ว่าไสยศาสตร์เป็นเรื่องที่พูดยาก มันมีอยู่ทุกชาติภาษาควบคู่มากับสังคมของมนุษย์ตั้งแต่สมัยหิน บางสิ่งที่เหนือธรรมชาติบางอย่างอย่างพญานาค ในกรณีนี้อาจจะเป็นสิ่งมีชีวิตที่อยู่คนละมิติกับเราได้ มิติซึ่งซื่อนอยู่กับมิติในโลกของเราอีกทีหนึ่งไปละ พูดกันอย่างวิทยาศาสตร์หน่อยนะ ...” ทรงครก้มศีรษะรับความสนใจเพิ่มขึ้นทีละน้อยในแววตา “ครับผมว่าน่าสนใจมาก” “ความจริงมิตินั้นกับมิติของเราจะซ้อนกันอยู่โดยไม่มีอะไรเกี่ยวข้องกันมาก่อนแต่ว่าความเชื่ออย่างที่ว่านี้แหละ เทียบไปก็เหมือนแรงผลักดันอย่างมาก...แรงนั้นไปผลักดันให้เกิดการหลื่อมกันขึ้นระหว่างสองมิตินี้ เหมือนกับเป็นช่องประตูหรือรอยเปิดแง่มอะไรสักอย่างทำให้เกิดการติดต่อกันได้ระหว่างมิติทั้งสอง การบูชาของชาวเมืองมายนั้นแหละคือการเชื่อมต่อถึงกัน เหมือนกับกรีกโบราณมีนักบวชเป็นผู้ทำพิธีบูชาติดต่อกับเทพเจ้า เหมือนพวกพราหมณ์ในศาสนาพราหมณ์” “ศรัทธา ความเชื่อ หรือความเกรงกลัวอะไรก็ตาม เป็นส่วนหนึ่งของจิตใจถูกไหม ใจของคนเราที่แน่วแน่อยู่กับสิ่งหนึ่งสิ่งใดจะทำให้เกิดพลังได้แรงกล้า แล้วใจของชาวมายที่เกรงกลัวยอมรับเรื่องพญานาคกันมาก ก็เหมือนกับพลังที่พุ่งปะทะเปิดช่องทางระหว่างมิติทั้งสอง พร้อมกันนั้นการอ่อนน้อมเกรงกลัวนี้อาจจะเท่ากับไปเพิ่มพลังหรือฤทธิ์เดชให้สิ่งมีชีวิตในอีกมิติหนึ่ง (แก้วแก้ว, 2556 : 271)

จากตัวอย่างสื่อให้เห็นว่าแก้วแก้วสร้างความเชื่อเรื่องพญานาคให้เป็นสัญลักษณ์แห่งความศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ โดยยึดโยงโลกทัศน์เดิมกับความมหัศจรรย์ของพิธีกรรมทางศาสนา เป็นสัญลักษณ์ของจิตวิญญาณในพื้นที่ทางวัฒนธรรม ซึ่งสิ่งอันมหัศจรรย์ลึกลับตามความเชื่อของกลุ่มคนที่ให้ความเคารพและนับถือในองค์พญานาคราชต่างกราบไหว้บูชาเพื่อความเป็นสิริมงคล หัตถกาถาจารย์ อารีศิลป์ (2556: 180) เชื่อว่าพื้นที่ทางวัฒนธรรม หมายถึงพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตหรือแบบแผนการใช้ชีวิตของบุคคลในเชิงปัจเจกหรือที่กลุ่ม

เป็นพื้นที่ประกอบกิจกรรมบางอย่างที่มีความหมายต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ส่วนพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่ใช้เป็นฉากถือเป็นทั้งพื้นที่ที่ผูกโยงกับศาสนาและพิธีกรรม ตำนานเรื่องเล่า ศักดิ์สิทธิ์: การล่มสลายของเมืองมาย

นวนิยายเรื่องนาคราช มีเจ้าย่าละอองคำสตรีวัยชรา และตาเส้นชายวัยชรา เป็นตัวละครที่มีบทบาทสำคัญในการดำเนินเรื่อง เป็นตัวละครอาวุโสผู้เล่าอธิบายถึงตำนานเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ถึงสาเหตุการล่มสลายของเมืองมาย ดังที่บรรยายว่า

“เมื่อถึงสมัยของยา...หลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง อิทธิพลของตะวันตกก็เข้ามามากกว่าเมื่อก่อน เจ้านายของแคว้นมายไปศึกษาต่อในอังกฤษบ้าง ฝรั่งเศสบ้าง เรามีการศึกษาแผนใหม่ การแพทย์แผนใหม่ เรื่องธรรมเนียมหรือประเพณีโบราณจึงกลายเป็นความเชื่อเหลวไหล และในที่สุด...ก็ไม่มีใครเชื่อเรื่องนี้กันโดยเฉพาะเจ้านายฝ่ายชาย “เพราะอย่างนี้...” แผงเมืองต่อด้วยเสียงกระซิบ “จึงไม่มีพิธีบวงสรวงพญานาค” (แก้วแก้ว, 2556 : 116)

นอกจากนี้เจ้าย่าละอองคำได้เล่าถึงสาเหตุอีกประการที่ไม่มีการจักพิธีบวงสรวงพญานาค คือเจ้าฟ้าเมืองมายคนก่อนซึ่งเป็นลูกของเจ้าย่า ลูกสาวของท่านชื่อเจ้าม่อนแก้ว เป็นลูกพี่ลูกน้องกับเจ้าย่าอายุไล่เลี่ยกัน มีเจ้านายต่างแคว้นมาขอไปเป็นเจ้านางแคว้นของเขา ตามธรรมเนียมที่ทำกันมาคือหญิงสาวเชื้อสายเจ้าจะต้องทำพิธีบวงสรวงพญานาค และเมื่อทำพิธีนั้นแล้วไม่อาจจะสมรสกับใครได้ เพราะต้องถือเพศพรหมจรรย์ไปตลอดชีวิต แต่เจ้าม่อนแก้วเป็นคนแรกที่ไม่ยอม เธอเรียนหนังสือจากพวกมิชชันนารีฝรั่งที่เข้ามาเผยแพร่ศาสนาอยู่ในแคว้นมาย เจ้าม่อนแก้วจึงไม่ยอมเชื่อเรื่องเก่าแก่นั้นอีก ซึ่งเจ้าฟ้าเมืองมายก็ใจอ่อนเพราะส่งสารลูกสาว เลยยอมให้เธอไปเป็นเจ้านางได้ หลังจากนั้นจึงมีข่าวลือว่าคำสาปเริ่มขึ้นนับแต่นั้น ต่อจากนั้นอีกไม่กี่ปีแคว้นมายก็เสียอิสรภาพลง..ตระกูลเจ้าผู้ครองแคว้นแตกฉานชานเซ็นไป และปัจจุบันเหลือกันอีกไม่มากแล้ว ซึ่งเหตุการณ์นี้แก้วแก้วสร้างสัญลักษณ์เป็นตำนานเรื่องเล่า “เรื่องที่ยังไม่ผิดอะไรกับนิทานหรือตำนานเก่าแก่โบราณสักเรื่องหนึ่งที่มีอยู่มากมายหลายเรื่องในแคว้นเก่าแก่หลายแคว้น “เหมือนตำนาน...” แผงเมืองหลุดปากออกมา

“นั่นแหละ ก็อาจจะเป็นเพียงแค่ตำนาน” เจ้าละอองคำยิ้มพลีๆ ยกมือขึ้นกุมหน้าผาก” (แก้วแก้ว, 2556 : 117) “ตาเส้นนี้แก่ทันได้รู้เห็นความเป็นไปเมื่อหกสิบปีก่อนเป็นอย่างมาก ตอนนั้นแกอายุสามสิบแล้ว สิวยังเล็ก ๆ อยู่ แกบอกเจ้าฟ้าเมืองมายในสมัยแกนั้นต้องการจะลบล้างความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคเสีย เพราะยิ่งเชื่อมากก็ยิ่งขัดกับวิทยาการใหม่ ๆ ที่เริ่มแพร่หลายเข้ามา มาก แกไม่ได้ใช้คำอย่างนี้หรอกนะ...สิวงบอกว่าเจ้าฟ้าเมืองมายเรียนหนังสือกับฝรั่งพวกสอนศาสนา แล้วไปเรียนต่อเมืองนอกด้วย ต่อมาก็ล้มล้างความเชื่อด้วยการเลิกทำพิธีบวงสรวง ไม่ยกลูกสาวให้เป็นบริจาริกาของพญานาค (แก้วแก้ว, 2556: 272)

นอกจากนี้เจ้าฟ้าเมืองมายยังให้พวกขมุ ซึ่งเป็นชนเผ่าที่รู้จักกาอากาศเป็นอย่างดี ทำพิธีต่อสู้อาถรรพณ์พญานาคนี้ด้วย ตาเส้นเป็นคนหนึ่งที่เคยเข้าร่วมพิธีปราบอาถรรพณ์มาแล้ว แถบบอกว่าแกไม่กลัวพญานาค เพราะถ้าหากว่ากลัวเมื่อไรจะต้องพ่ายแพ้ถ้าไม่กลัวก็มีทางชนะ น่าเสียดายที่ตอนหลังเกิดสงครามขึ้น ขวัญของชาวเมืองมายเสียไปหมด แล้วพวกขมุที่เก่ง ๆ ทางด้านนี้ก็ล้มหายตายจากกันไปหลายคนสมัยสงครามเหลือมาได้ไม่มาก แต่ว่าเวลาผ่านมาอีกหลายปีก็แก่อ่าล้มหายตายจากกันไป เหลือตาเงินคนเดียวที่ยังรู้ด้านนี้อยู่ แกถึงได้ถ่ายทอดให้ลูก ๆ ของแกหลายคน และตาเส้นยังอธิบายถึงสาเหตุของการไม่จัดพิธีบวงสรวงพญานาคและอาถรรพ์คำสาบของเมืองมาย ความว่า

“หลายร้อยปีต่อมา...ด้วยแรงชกจุงจากพวกฝรั่งผิวเผือก ซึ่งไม่เข้าใจธรรมเนียมประเพณีใด ๆ ของตะวันออก เห็นเป็นสิ่งมงายควรลบล้างให้หมด พวกเขาเอาวิทยาการแผนใหม่เข้ามาเอายารักษาโรคเข้ามา เอาตีกรามบ้านช่องเข้ามา...เจ้าฟ้าเมืองมายก็เคลิบเคลิ้มไปกับพวกนั้นเห็นวัตถุสำคัญว่าจิตใจจึงล้มล้างคำสาบานที่ให้แก่กันไว้เสียสิ้น ในใจของเมืองอินทร์... แม้ในช่วงที่รับรู้เพียงครึ่ง ๆ กลาง ๆ เกิดความสังหรณ์ประหลาด เขาคลับคล้ายคลบลัค่าว่าจะได้ยินเรื่องนี้มาก่อน ได้ยินมาจากไหนเขาไม่รู้แน่ หรือว่าอาจเป็นเพียงสัญชาตญาณที่ถ่ายทอดกันมาในเชื้อชาติของพวกเขา ทำให้รู้ว่าเมื่อมีการทบทวนเรื่องตำนานเก่าแก่ที่ไม่มีใครจำได้ขึ้นมาเมื่อนั้น...ถยนต์รายใหญ่หลวงกำลังเข้ามาเยือน ชายหนุ่มเบิกตาขึ้นอย่างยากเย็น แสงไฟภายในห้องเป็นสีเขียวอ่อนชัดเจนขึ้นกว่าตอนที่เข้ามาเห็นหลายเท่า มันเขียวใสเหมือนน้ำทะเล...ประกอบด้วยลายสะท้อนไหว ๆ วูบวาบไม่หยุดนิ่งเหมือนลายน้ำสะท้อนแสงแดด หูเขาแว่วเสียงคลื่นซัดแผ่วเบามาจากที่ใดที่หนึ่ง เสียงน้ำ...แต่ว่าจะจะเป็นไปได้อย่างไร

“ยิ่งกว่านั้น เมื่อล้มล้างพิธีเก่าแก่ลงแล้ว เจ้าฟ้าเมืองมายยังไม่พอใจ...ต่อมาเมื่อพม่ารวบรวมรัฐมายเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของประเทศพม่า แต่ละเมืองมายไม่มีวันได้รับการคุ้มครองอย่างเมื่อหลายร้อยปีก่อนอีกแล้ว เจ้าฟ้าเมืองมายยอมแลกเปลี่ยนสมบัติในท้องพระคลังกับประเทศตะวันตก เพื่อแลกกับอาวุธในการต่อสู้...สมบัติที่แลกเปลี่ยนไปในจำนวนนั้นรวมทั้งพญานาคมรดกอันเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์” “แต่ว่า...คำสาบยังคงอยู่กับผู้สืบตำแหน่งเจ้าฟ้าเมืองมายทุกคน แม้ว่าเมืองมายจะพินาศไปนานแล้วก็ตาม เจ้าฟ้าเมืองมายทุกคนจะต้องกลับไปชดใช้ความผิดที่บรรพบุรุษก่อขึ้น...ผ่านไปด้วยเส้นทางนี้...” (แก้วแก้ว, 2556 : 349)

จากตัวอย่างดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า นวนิยายเรื่องนาคราชสะท้อนให้เห็นสัญลักษณ์แห่งความลึกลับเหนือธรรมชาติ ตัวละคร “ตาเส้น” มีความสำคัญในการคลายปมสาเหตุที่เจ้าฟ้าเมืองมายในสมัยก่อนที่ต้องการจะลบล้างความเชื่อถือเกี่ยวกับพญานาค ซึ่งทำยที่สุดแล้วเมืองมายก็ต้องล่มสลายตามคำสาบ เนื่องจากสาเหตุที่ไม่มีการบวงสรวงบูชาพญานาคเช่นใน

อดีต ดังที่แก้วแก้วได้บรรยายเหตุการณ์ในช่วงท้ายของนวนิยายว่า

“ข้ารู้แล้วว่าพวกเจ้าจะต้องมา เจ้าจะมาทำลายพวกข้าก่อนไม่ใช่หรือแล้วเจ้าคงรู้แล้วสินะ งูแต่ละตัวที่เข้ากองไฟไปนั้นก็คือการเติมไฟให้ลุกอย่างไม่มีที่สิ้นสุด...ไฟที่เผาเมืองมายราบเป็นหน้ากลองนี้เหมือนไฟกองคุณท์บูชาข้าเหมือนอย่างที่ไฟสงครามเคยเผาผลาญรัฐมายไปแล้วเมื่อครั้งก่อน เห็นไหมสิวง...วิถีจักรของการสร้างและการทำลายดำเนินไปรอยเดียวกัน” (แก้วแก้ว, 2556 : 472)

ตำนานการล่มสลายของบ้านเมืองในเรื่องนาคราชสอดคล้องกับการศึกษาของ กิตติยา คุณารักษ์ (2564: 164-165) ที่กล่าวถึงตำนานนางพญานาคีว่า ชาติก่อน หนองไทร เมื่อดึกดำบรรพ์เป็นเมืองมรุกขนครที่ปกครองโดยพระเจ้านิรุทธราช ทรงประทับในปราสาทจักรมุขยอดมณฑปที่สร้างด้วยหินชนวน มีสระน้ำกว้างใหญ่ใสสะอาดอยู่ทางทิศเหนือนอกเขตพระราชฐาน ชาวมรุกขนครได้อาศัยน้ำที่สระนี้อาบ กิน ทำการประมง กันสระเป็นที่อาศัยของนางพญานาคีทรงอิทธิฤทธิ์ วันหนึ่งเจ้าชายแสนเมืองเฉลยจากประเทศราชทรงพระดำเนินในอุทยานตอนเย็นได้พบกับนางพญานาคีที่แปลงกายเป็นสาวสวยและเกิดมีความสัมพันธ์กัน จากนั้นก็กลายร่างเป็นงูขาวเผือกจำศีลอยู่กับสระ กาลผ่านไปพระเจ้านิรุทธราชส่งเจ้าชายแสนเมืองคุมทัพไปรบต่างแดน ชาวบ้านจับปลาไหลเผือกตัวใหญ่ยาวเจ็ดวาได้ในสระจึงนำมาถวายองค์ราชาพระเจ้านิรุทธราชสั่งพวกห้องเครื่องเป็นการด่วน ปลาไหลขาวถูกนำไปฆ่า ปรากฏว่าเนื้อขยายเพิ่มขึ้นมากมายจนราชาทมิฬต้องสั่งให้มหาดเล็กนำไปจ่ายแจกชาวบ้านชาวเมืองรอบนอกทุกบ้าน จึงเป็นอันว่าอาหารมือเย็นของชาวเมืองมีปลาไหลทั้งสิ้น แม้แต่พระโหราที่คัดค้านแต่แรกก็กินอย่างเอร็ดอร่อย ตกค่ำคืนนั้นลมพัดแรง เจ้าแม่นาคีสำแดงฤทธิ์ บันดาลฝนตกกระหน่ำ แผ่นดินไหว น้ำท่วมมรุกขนครพังทลายทุกสิ่งจมอยู่ใต้พื้นพสุธา

สรุป

การศึกษาเรื่อง “สัญลักษณ์เหนือธรรมชาติ : ตำนานเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ในนวนิยายเรื่องนาคราช” แสดงให้เห็นถึงลักษณะของการนำตัวละครใน “นิทาน”, “ตำนาน”, “เรื่องเล่า” นั่นคือ “นาคหรือพญานาค” ที่นำมาใช้ในการสรรค์สร้างนวนิยายไทยร่วมสมัย ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างคติชนกับวรรณกรรมไทยผ่านประเด็นต่าง ๆ ที่ศึกษาได้แก่ 1) พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์: สัญลักษณ์แห่งตำนานบนความเชื่อเหนือธรรมชาติ 2) พญานาค : สัญลักษณ์วัตถุแห่งความศักดิ์สิทธิ์ 3) พญานาค : สัญลักษณ์ตำนานสัตว์ศักดิ์สิทธิ์ 4) ตำนานเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์: การล่มสลายของเมืองมาย เหล่านี้เป็นสิ่งสะท้อนสัญลักษณ์ว่า “พญานาค” คือความสัมพันธ์ของคนอีสานลุ่มน้ำโขงและลำน้ำสาขาต่าง ๆ รวมไปถึงในดินแดนภาคเหนือของ

ประเทศไทย ที่สื่อแสดงผ่านรูปแบบของตำนาน นิทานปรัมปรา พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนี้ส่วนที่เรียกว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอีกประเภทหนึ่งคือ “งานศิลปกรรม” เหล่านี้ล้วนแสดงออกถึงความเชื่อมโยงผูกพันระหว่างมนุษย์กับพญานาคเป็นอย่างดี และเป็นหลักฐานทางศิลปกรรมวัตถุอีกประเภทหนึ่งของ “ร่องรอยนาคา” ด้วยเหตุนี้จึงไม่สามารถแยกพญานาคออกจากสังคมวัฒนธรรมภาคอีสานและภาคเหนือได้ ซึ่งวัฒนธรรมในท้องถิ่นอาจขาดความเติมเต็มไปได้ถ้าหากไม่มี “พญานาคกับงานศิลปกรรม” จากการศึกษาทั้งหมดล้วนแสดงออกมาในระบบคิดของมนุษย์ผ่านทางด้านภาษาในนวนิยาย “นาคราช” เป็นจินตนิยายที่ผสมผสานเรื่องราวเหนือธรรมชาติเข้ากับชีวิตจริงได้อย่างกลมกลืนและแนบเนียนสอดแทรกหลักคิดและความเชื่อในเรื่องของชาติภพการเวียนว่ายตายเกิดและกฎแห่งกรรมไว้อย่างลึกซึ้ง สอดคล้องหลักคำสอนทางพุทธศาสนา ในโลกของความเป็นจริงโดยสื่อผ่านเป็นวรรณกรรมไทยร่วมสมัยซึ่งเป็นวรรณกรรมที่สืบทอดกันมาอย่างช้านาน

บรรณานุกรม

- กิตติยา คุณารักษ์. (2664). พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในนวนิยายแนวสัจนิยมมหัศจรรย์ของตรี อภิรัฐ : ความหมายและการประกอบสร้าง. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- แก้วแก้ว. (2556). นาคราช. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร: อักษรโสภณ.
- จิตรกร เอ็มพันธ์. (2545). พญานาค เจ้าแห่งแม่น้ำโขง : พิธีกรรมกับระบบความเชื่อพื้นบ้านแห่งวัฒนธรรม อีสาน. ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จิตรลดา สุวัตติกุล. (2526). วรรณกรรมไทยร่วมสมัย. นครปฐม: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ชานนท์ ไชยทองดี. (2558). “นิทาน ตำนาน เรื่องเล่า : อัตลักษณ์และความหมายทางวัฒนธรรม ในจังหวัด ศรีสะเกษ”. วารสารวิถีสังคมมนุษย์ ปีที่. 3(1), 162-181.
- นิตยา วรรณกิตร์. (2563). พินิจคติและคนด้วยศาสตร์คติชนวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 3. ฉบับปรับปรุง. มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์.
- ปฐม หงส์สุวรรณ. มองคติชน มุมสังคม. ขอนแก่น : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- พยุภร นนทวิศรุต. (2555). ตำนานผีเจ้านาย : พลวัตของเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์กับการสร้างพื้นที่ทางสังคมใน ชุมชนชายแดนไทย. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ลักษณ์.
- พยุภร ศรีจันทวงษ์ และคณะ. (2562). เรื่องเล่าภูเขาศักดิ์สิทธิ์ ในท้องถิ่น อำเภอเชียงคาน

จังหวัดเลย : ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ. เลย:
มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย.

ศิริพร ณ ถลาง. (2560). ประเพณีสร้างสรรค์ในสังคมไทยร่วมสมัย พิมพ์ครั้งที่ 2
กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ศิริพร ณ ถลาง. (2562). คติชนสร้างสรรค์ บทสังเคราะห์และทฤษฎี พิมพ์ครั้งที่ 2 :
กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ศักดิ์ศรี แยมันดดา. (2522). “นาค” ความรู้คือประทีป เล่ม 4. กรุงเทพฯ: บริษัทเอสโซ่แอสตัน
ดาร์ตประเทศไทยจำกัด.

หัตถกาญจน์ อารีศิลป์. (2556). สัจนิยมมหัศจรรย์ในเรื่องสั้น “เงาแห่งฝน”: ใต้ “เงา” แห่งลัทธิ
อาณานิคม. วารสารมนุษยศาสตร์. 20(ฉบับพิเศษ), 74-109.

อภิญา เพ็องฟูสกุล. (2543). พื้นที่ในทฤษฎีสังคมศาสตร์. วารสารสังคมศาสตร์. 12(2),
65-160.

อภิศักดิ์ โสมอินทร์. (2537). โลกทัศน์อีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 2. มหาสารคาม: อภิชาติการพิมพ์.

อาทิตย์ แวงโส. (2564). เรื่องเล่าเชิงนิเวศกับการสร้างภูมิทัศน์วัฒนธรรมในชุมชนจังหวัด
บึงกาฬ. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.